

УДК 340.12

Альона Романова

Національний університет “Львівська політехніка”,
професор кафедри
теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор
alona.s.romanova@lpnu.ua

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ – ОСНОВА СТАБІЛЬНОГО ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

<http://doi.org/10.23939/law2023.38.085>

© Романова А., 2023

З’ясовано, що в основі української національної ідеї, серед інших чинників, лежить формування правосвідомого громадянина з правомірним вектором особистісного розвитку. Ми бачимо, що навіть в час війни українці намагаються контролювати дотримання норм права і закону. Активна діяльність усіх правоохоронних структур із забезпечення правопорядку і попередження неправомірної поведінки громадян свідчить про прагнення суспільства до правомірного, цивілізованого розвитку навіть в кризово-перехідний період існування нації.

Наголошено, що в межах конкретного суспільства люди об’єднані певною метою, національною ідеєю, правовим полем та морально-ціннісними орієнтирами. Цивілізоване суспільство прагне до постійного розвитку та вдосконалення. Важливим аспектом у цьому процесі є інтеграція у міжнародний глобалізований суспільно-правовий простір. Науково-технічний прогрес дає змогу активно розвивати соціум в тісній взаємодії між його членами.

Зазначено, що сьогодні ми знову доводимо всьому світу, що маємо право, на основі багатовікових традицій державотворення і правотворення, розвивати свою державність. Під час війни на перший план виходять проблеми воєнно-політичної сфери, що є абсолютно виправданим, адже збереження життя і здоров’я громадян, активна відсіч ворогу, міжнародна підтримка – запорука перемоги і можливості формування демократичного суспільства. Попри це, ми не повинні забувати про важливість формування майбутнього покоління українців як правосвідомих громадян зі стійким розумінням національної ідеї, етнічної належності.

Акцентовано увагу на тому, що формування правосвідомості та збереження і розвиток національної ідеї є пріоритетним завданням держави і суспільства загалом для збереження своєї самобутності, незалежності і значущості на міжнародно-правовій арені.

Важлива роль у цьому процесі належить молоді, культурній еліті, а також кожен громадянин повинен прагнути збагатити і примножити як національну спадщину свого

народу, так і його державно-правову систему через правомірну поведінку, правову культуру і високий рівень правосвідомості.

Ключові слова: правосвідомість; національна ідея; суспільство; соціальні відносини; війна.

Постановка проблеми. Протягом століть українці виборювали і боронили свою свободу, незалежність і суверенітет. Рушійною силою у нелегкому відстоюванні державності, цінностей та традицій нашого народу була національна ідея і переконання у необхідності незалежного розвитку у правовій державі.

На жаль, сьогодні ми знову доводимо всьому світу, що маємо право, на основі багатовікових традицій державотворення і правотворення, розвивати свою державність. Під час війни на перший план виходять проблеми воєнно-політичної сфери, що є цілком виправданим, адже збереження життя і здоров'я громадян, активна відсіч ворогу, міжнародна підтримка – запорука перемоги і можливості формування демократичного суспільства.

Попри це, ми не повинні забувати про важливість формування майбутнього покоління українців як правосвідомих громадян зі стійким розумінням національної ідеї, етнічної належності.

Розвиток правосвідомості громадян України під час війни залежить від консолідації суспільства, активної позиції державної влади, від повноцінного функціонування правової системи, від соціальної репрезентації правомірності і неправомірності тощо.

Важливо не допустити спотворення державно-правових ідеалів, дотримуватися ціннісно-правових орієнтирів життєдіяльності.

Аналіз дослідження проблеми. Проблемним аспектом дослідження правосвідомості та національної ідеї як основи стабільного державно-правового розвитку суспільства є нечіткість трактування змісту окресленої термінології. Для всебічного аналізу й осмислення вказаної проблематики доцільно спиратися на науково-теоретичний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів, істориків, соціологів і філософів, а саме: М. Недюхи, О. Бандурки, О. Головка, О. Передерія, Ю. Ведернікова, Л. Нагорної.

Їхні наукові концепції сприяли тому, що в межах політології, соціології та антропологічної юриспруденції формується ґрунтовний підхід до розуміння морально-правових, аксіологічних особливостей розвитку національної ідеї та правосвідомості громадян конкретного державного утворення.

Мета – полягає в тому, щоб з теоретико-правового погляду проаналізувати ті питання, які найбільш дотичні до розуміння правосвідомості та національної ідеї як основи стабільного державно-правового розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Суспільство – це самодостатня соціальна система, основою якої є взаємини між людьми, що складаються в процесі реалізації особистих потреб кожного. Взаємини людей у межах суспільства називають соціальними. Крім окремих людей членами суспільства є їхні об'єднання: спільноти, громади, товариства та співтовариства, асоціації, союзи тощо. Окремим видом суспільства є людство – спільнота всіх людей [1].

В межах конкретного суспільства люди об'єднані певною метою, національною ідеєю, правовим полем та морально-ціннісними орієнтирами. Цивілізоване суспільство прагне до постійного розвитку та вдосконалення.

Важливим аспектом у цьому процесі є інтеграція у міжнародний глобалізований суспільно-правовий простір. Науково-технічний прогрес дає змогу активно розвивати соціум в тісній взаємодії між його членами.

Соціальні відносини зумовлюють сутнісні зв'язки, взаємозалежність структурних елементів суспільства як цілісного соціального організму, де пріоритетною є людина, її права й обов'язки,

цінності свободи та соціальної справедливості, верховенства права, а сама особистість (громадянин країни) розглядається як повноправний суб'єкт соціальної взаємодії [2, с. 188–200].

Євроінтеграційні процеси в Україні спрямовані саме на посилення соціальних відносин України з країнами-членами ЄС в межах європейської спільноти на умовах рівності, справедливості, принципу людиноцентризму та поваги до права.

Важливо пам'ятати, що в цьому процесі Україна повинна зберегти свою самобутність, національну ідентичність, вікові традиції творення держави і права. Ми маємо з чим йти у світові співтовариства. Наша культура, наука загалом, народ дали Європі і світу видатних діячів, що прославили Україну і довели світу, що ми – цивілізована держава з багатовіковими традиціями.

Правосвідомість – форма (частина) свідомості людей, яка відображає правову дійсність, репрезентує ставлення людей до права як у статичності, так і в динаміці його буття, впливає на характер поведінки людей у сфері правового регулювання суспільних відносин [3, с. 316].

Правосвідомість громадян є важливим чинником стабільності в суспільстві. Сьогодні українське суспільство потребує стабільного тилу. Якщо наші воїни доводять вірність українському народу і Україні зі зброєю в руках, то ми повинні забезпечити дотримання норм права, правопорядок, повагу до прав і свобод людини, показавши світу, що українці – правосвідома і цивілізована нація.

Правосвідомість є однією з форм суспільної свідомості. В ній відображена правова дійсність у вигляді знань про право, осмислення того, що є правом, яким воно було і яким має бути, а також у вигляді правових настанов поведінки як реакції на оцінку чинного права, діяльність правозастосовних органів [4, с. 367].

Кожен свідомий громадянин повинен формувати знання про суспільство, державу і право як основу своєї соціальної життєдіяльності. З дитинства потрібно давати знання про ключові чинники існування людей в межах держави.

В Україні формуванню правосвідомості громадян надавалася і надається значна увага. Зокрема, в школах та ЗВО вивчаються курси “Правознавство”, “Суспільствознавство”, “Історія розвитку української державності” тощо. Молоде покоління повинно прагнути до інтеграції у світову спільноту зі стійким переконанням про цінність української національної ідеї, велич української нації. Це допоможе уникнути комплексу меншовартості і сприятиме в майбутньому розвитку прагнення працювати на благо свого народу.

Національна ідея – це акумулятор прогресивних національних програм, політичних ідей, гасел, цінностей, рушій національного прогресу, основа національно-визвольних рухів, національної самосуверенізації. Національна ідея становить платформу національної ідеології, визначає теоретичні засади національної свідомості. Поряд з національною ідеєю розрізняють також термін “ідея нації”, що вбирає в себе яскравий образ перспективного майбутнього нації, що зазвичай міститься поза межами одного покоління і силою своєї притягальності та емоційного забарвлення спонукає його та наступні покоління до досягнення поставленої цілі [5].

Яскравим і трагічним водночас є приклад боротьби українців за збереження національної ідеї й ідентичності як основи державності. Побудувати правову і демократичну державу неможливо без так званого генетичного коду нації. Ми можемо бути розвиненим суспільством, але втративши свою національну самобутність легко станемо “сировинним придатком” для однієї з тоталітарних держав. Такою Україну хоче бачити держава-терорист росія. Хоча увесь світ зрозумів, що для українців слово “воля” – не пустий звук, росія намагається зламати нашу віру і національну свідомість, але вперто не хоче розуміти, що тимчасова окупація територій України – це не перемога над українським народом і Україною загалом.

Національна ідея – духовна основа життєдіяльності нації, що ґрунтується на її пріоритетах і цінностях, система соціокультурних координат, що задає їй світоглядні та цілеспрямовані орієн-

тири. У широкому розумінні національна ідея – це відчуття й усвідомлення спільності історичної долі, сприйняття нерозривності генетичного зв'язку нації, держави, особи, ідеал народу, що є узагальненим (часто інстинктивним, підсвідомим) уявленням про призначення нації та її місце в навколишньому світі. У політичному сенсі – система символів і вольовий імпульс, що виступають духовною основою національних рухів та національної самоідентифікації, стрижень національної ідеології, політичний проєкт майбутнього нації. Теоретично національна ідея – узагальнена світоглядно-методологічна позиція в концепціях державотворення, національного інтересу, безпеки тощо. Гносеологічна національна ідея відображає погляди визначних представників суспільної думки на процеси націєстановлення, державотворення, місце й роль націоналізму [6].

В основі української національної ідеї серед інших чинників лежить формування правосвідомого громадянина з правомірним вектором особистісного розвитку. Ми бачимо, що навіть в час війни українці намагаються контролювати дотримання норм права і закону. Активна діяльність усіх правоохоронних структур із забезпечення правопорядку і попередження неправомірної поведінки громадян свідчить про прагнення суспільства до правомірного, цивілізованого розвитку навіть в кризово-перехідний період існування нації.

Українська національна ідея, як і національні ідеї інших держав, – це система цінностей, що становить підґрунтя її життєдіяльності, оберігає від занепаду, окреслює духовні відмінності від інших націй. Всі передові європейські держави сформувалися на основі своїх національних ідей. Кожна з націй західного світу має свою історичну традицію, яка складалася віками. Ця традиція включає в себе спільність мови, культури, віри, особливостей менталітету, відчуття Батьківщини і т. ін. [7].

Українці прагнуть до інтеграції у європейський простір тому, що підсвідомо відчувають спорідненість у прагненні до побудови гуманного, демократичного суспільства. Спільність поглядів на побудову правової держави диктує потребу в обміні досвідом, співробітництві у стратегічних галузях суспільства. Це не означає відтік інтелектуальної еліти, навпаки, ми спостерігаємо прагнення громадян, що працюють, навчаються у ЄС повернутися до України, бути їй корисними у важкі часи. Мовиться як про оборону держави, так і про розвиток її соціально-економічної сфери.

Важливу роль у розвитку правосвідомості українського суспільства відіграє система виховання, скерована на формування громадянських якостей особистості. Саме громадянин, що дотримується правових норм, здатен стати запорукою поступального розвитку демократичної, правової держави. Правове виховання спрямоване на фіксацію у свідомості людини установок, які є своєрідними орієнтирами у повсякденному житті [8, с. 30–40].

Правове виховання громадян має відбуватися протягом усього життя. Важливо знати і розуміти свої права, свободи і обов'язки, вміти правомірно реагувати на всі нестандартні ситуації суспільного життя, розуміти суспільно-політичний курс держави. Для цього проводиться вагома робота ЗМІ, активно працюють юридичні консультації з безкоштовного надання громадянам правової допомоги, вводяться посади штатних юристів на підприємствах, установах, організаціях, обов'язками яких є, поряд з іншим, консультування працівників тощо.

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що формування правосвідомості та збереження і розвиток національної ідеї є пріоритетним завданням держави і суспільства загалом для збереження своєї самобутності, незалежності і значущості на міжнародно-правовій арені.

Важлива роль у цьому процесі належить молоді, культурній еліті, а також кожен громадянин має прагнути збагатити і примножити як національну спадщину свого народу, так і його державно-правову систему через правомірну поведінку, правову культуру і високий рівень правосвідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільна енциклопедія Вікіпедія. (2018). *Суспільство*. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE> Суспільство.
2. Недюха М. (2018). “Суспільні відносини” та “соціальні відносини” як поняття політико-правової науки. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 2. С. 188–200.
3. Бандурка О. М., Головка О. С., Передерій О. С. (2018). Теорія держави і права : підручник. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків. 416 с.
4. Ведерніков Ю. А. (2016). Теорія держави і права : підручник. 3-є вид. перероблене і доповнене. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 480 с.
5. Вільна енциклопедія Вікіпедія. (2021). *Національна ідея*. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%8F. Національна ідея.
6. Нагорна Л. П. (2020). Національна ідея. *Енциклопедія Сучасної України*. Електронний ресурс. Редколегія: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. НАН України. НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-71061>.
7. Просвіта Прикарпаття. (2020). *Про Українську національну ідею як духовний закон нації*. <http://uaprosvita.if.ua/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%83-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%83-%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%8E-%D1%8F%D0%BA-%D0%B4%D1%83/>.
8. Калиновський Ю. (2016). Суспільна правосвідомість у державотворчому процесі України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2016. № 2. С. 30-40.

REFERENCES

1. Vilna entsyklopediia Vikipediia. (2018). **Suspilstvo** [Society]. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE> Suspilstvo.
2. Nediukha M. (2018). “**Suspilni vidnosyny**” ta “**sotsialni vidnosyny**” yak **poniattia polityko-pravovoi nauky** [Society “Social relations” and “social relations” as concepts of political and legal science]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. Vol. 2. P. 188–200.
3. Bandurka O. M., Holovko O. S., Perederii O. S. (2018). **Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk** [Theory of the state and law: a textbook]. *Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav*. Kharkiv. 416 p.
4. Vediernikov Yu. A. (2016). **Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk** [Theory of the state and law: a textbook]. 3-ye vyd. pereroblene i dopovnene. Dnipro : Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. 480 p.
5. Vilna entsyklopediia Vikipediia. (2021). **Natsionalna ideia** [National idea]. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE> **Natsionalna ideia**.
6. Nahorna L. P. (2020). **Natsionalna ideia** [National idea]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Elektronnyi resurs. Redkolehiia: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak ta in. NAN Ukrainy. NTSh. K. : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Rezhym dostupu: <https://esu.com.ua/article-71061>.
7. Prosvita Prykarpattia. (2020). **Pro Ukrainsku natsionalnu ideiu yak dukhovnyi zakon natsii** [About the Ukrainian national idea as the spiritual law of the nation]. <http://uaprosvita.if.ua/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%83-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%83-%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%8E-%D1%8F%D0%BA-%D0%B4%D1%83/>.
8. Kalynovskyi Yu. (2016). **Suspilna pravovidomist u derzhavotvorchomu protsesi Ukrainy** [Public legal awareness in the state-building process of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*. 2016. No. 2. P. 30–40.

Дата надходження: 31.03.2023 р.

Alona Romanova
Lviv Polytechnic National University,
Professor of the Department of Theory of Law and
Constitutionalism Institute of Jurisprudence and Psychology
and innovative education at,
Doctor of Law
alona.s.romanova@lpnu.ua

**LEGAL AWARENESS AND THE NATIONAL IDEA ARE THE BASIS OF A STABLE
STATE AND LEGAL DEVELOPMENT OF SOCIETY**

It was found that the basis of the Ukrainian national idea, among other factors, is the formation of a law-abiding citizen with a legitimate vector of personal development. We see that even during the war, Ukrainians try to control compliance with the rules of law and the law. The active activity of all law enforcement structures to ensure law and order and prevent illegal behavior of citizens shows the society's desire for lawful, civilized development even in the crisis-transitional period of the nation's existence.

It is emphasized that within a specific society, people are united by a certain goal, a national idea, a legal field, and moral and value orientations. A civilized society strives for constant development and improvement. An important aspect in this process is integration into the international globalized social and legal space. Scientific and technical progress allows active development of society in close interaction between its members.

It is noted that today we once again prove to the whole world that we have the right, based on the centuries-old traditions of state formation and law-making, to develop our statehood. During the war, the problems of the military and political sphere come to the fore, which is absolutely justified, because the preservation of life and health of citizens, active repulse of the enemy, international support are the key to victory and the possibility of forming a democratic society. Despite this, we must not forget the importance of forming the future generation of Ukrainians as law-abiding citizens with a stable understanding of the national idea, ethnicity.

Attention is focused on the fact that the formation of legal awareness and the preservation and development of the national idea is a priority task of the state and society in general to preserve its identity, independence and significance in the international legal arena.

An important role in this process belongs to the youth, the cultural elite, and also, every citizen should strive to enrich and multiply both the national heritage of his people and its state-legal system through lawful behavior, legal culture and a high level of legal awareness.

Key words: legal consciousness; national idea; society; social relations; war.